

ESERLERİYLE PROF. DR. HÜSEYİN AYAN:

SEYYİD NESİMÎ DİVANİ

Dr. Bekir ÇINAR*

Seyyid İmâdü'd-din Nesîmî, İslâmî Türk edebiyatının büyük şairlerinden olup, divan edebiyatının kuruluş yüzyıllarında yaşamış, bu kuruluşta büyük emeği olmuş, bu edebiyatta kullanılan “mazmunları klişeleştirmiş”, daha gençliğinde çeşitli şairlere tesir etmiş, kendisine de nazîreler yazılmış, şiirlerini “samimi bir inanç” ve “ lirik bir ifadeyle” dile getiren, coşkun duygu ve sanat dehasına sahip bir şairimizdir. Nesîmî 15.yy. Âzerî sahası şairlerindedir. Klâsik Türk şiirinin kuruluş ve gelişmesine katkıları tartışılmaz. Özellikle Fuzûlî'nin söyleşinde hâkim unsur olan lirizm ve samimiyette kendisiyle aynı sahadan olması hasebiyle Nesîmî'den öğrenilmiş pek çok unsur bulabiliriz. 16.yy. Osmanlı sahasının önemli isimlerinden olan Usûlî üzerinde de, hayat ve şiir anlayışı bakımından derin tesir uyandırmış ve bu sebeple Usûlî kaynaklarda ‘sırr-ı Seyyîd Nesîmî’ diye anılmıştır.

Seyyid Nesîmî Divanı ilk önce Hüseyin Ayan tarafından, Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanmıştır.¹ 1990 yılında Akçağ Yayınları tarafından yayınlanan Nesîmî Divanı'nın önsözünde eserini basma konusunda uzun yıllar bir imkân bulamadığını kendi sitemkâr ifadesiyle şöyle dile getirmektedir: “...aradan yirmi yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen bu çalışmayı basacak ve ilim dünyamıza sunacak bir kurum ve kuruluş bulamadım...”² Eser Türk Dil Kurumu tarafından 2002 yılında basılmıştır.³

Bu tanıtım yazısında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan bu eser değerlendirilecektir.

Eser 2 cilt olup beş bölüm ve toplam 933 sayfadan müteşekkildir. Bu çalışmadaki bölümlerin ihtiva ettiği konular ve bunların sayfa numaraları ana başlıklarıyla şöyledir:

* Niğde Üniversitesi. Eğitim Fakültesi. Türkçe Eğitimi Bölümü Öğrt. Üyesi.

¹Hüseyin Ayan, *Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Metni*, Ankara Üniversitesi, DTCF. (Doktora Tezi), Ankara 1970, IX+933 s.

²*Nesîmî Divanı*, (hzl. Hüseyin Ayan), Akçağ Yay., Ankara 1990.

³Hüseyin Ayan, *Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, TDK Yay., 567/1-2, Ankara 2002, 933 s.

I. Bölüm: Seyyid İmâdü'dîn Nesîmî'nin hayatı (s. 1-19), **II. Bölüm:** Nesîmî'nin edebî kişiliği (s. 23-85), **III. Bölüm:** Seyyid Nesîmî'nin Türk edebiyatındaki yeri ve tesiri (s. 89-104), **IV. Bölüm:** Seyyid Nesîmî'nin eserleri (s. 107-141), **V. Bölüm:** Türkçe Divanı'nın metni (s. 147-933).

Hüseyin Ayan, bu eserinin “Ön söz”ünde, Seyyid İmâdü'dîn Nesîmî'nin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyetini inceleyerek onun Türk edebiyatındaki yerini tayin etmeyi amaçladığını; kaynaklarda Nesîmî'ye dair yazılanların hikâye olmaktan ileriye gitmediğini ve birbirini tutmadığını; Divanı'nın eski Türk harfleriyle basılmış baskılarının eksik ve yanlışlarla dolu olması sebebiyle ilmî bir baskısının yapılmasının zarurî olduğunu belirterek, Nesîmî hakkında yapılan çalışmaların⁴ Nesîmî'nin hayatı ve edebî kişiliğini izaha kâfi gelmediğini sebepleriyle açıklar. Hüseyin Ayan'a göre; “*Nesîmî'nin edebî şahsiyetinden bahsedebilmek, onun hakkında kesin hükme varabilmek için elimizde doğru ve güvenilir bir metne ihtiyaç*” vardır. Hüseyin Ayan, şair tezkirelerinde Nesîmî hakkında verilen bilgilerin de “*yüzyılların ördüğü efsane ve rivayetleri aydınlatmaya yetmediğini*” söyleyerek “*onun gerçeğe yakın bir hayat hikâyesini eserlerini tetkik ederek yazdığını*” belirtmektedir. Hüseyin Ayan, Nesîmî'nin Arapça, Farsça ve Türkçe divanları olduğunu, ancak bu çalışmada sadece Türkçe Divanı'nın incelediğini; Divanı'nın sayısız el yazmalarından ve önemli bulunan basma nüshalarından hareketle tenkitli metin ortaya koyduğunu, böylece Nesîmî'nin edebî değeri ve edebiyatımızdaki yerini daha sağlıklı bir şekilde tayin etmeye yarayan tahliller yapabildiğini belirtmektedir. H. Ayan, bugüne kadar üzerinde hiç durulmamış ve kaynaklarda Nesîmî'ye aidiyeti şüpheli olarak kaydedilen ‘Mukaddimetü'l-Hakâyik’ adlı esere dikkat çekerek bu eserin el yazmaları bulunduğu, Nesîmî'ye ait olduğunu anlaşılabileceğini belirtmiştir. Bütün bunlara rağmen, Nesîmî gibi, Türk edebiyatının önemli bir şairi üzerine yapılan çalışmaların⁵ kendi araştırmalarıyla sınırlandırılmayacağını, farklı boyutlardaki incelemelerle bu çalışmaların sürdürülmesinin faydalı olacağını da sözlerine ekler.

Bu bilgilerin ışığında, çalışmaya esas olan eserin bölümlerini sırasıyla değerlendirecek olursak;

⁵ İbrahim Olgun, Seyyid Nesîmî, Hayatı ve Şahsiyeti, Mezuniyet Tezi, Türkiyat Enstitüsü, No.192, 1944-45; Abdülbâki Gölpınarlı, *Nesîmî, Usûli, Rûhî*, Yeni Matbaa (Varlık Yayınları), İstanbul 1953; Saide Saygı, Nesîmî Divanı, Mezuniyet Tezi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Ankara 1964-65; Ali Alparslan, Câvidan-nâme'nin Nesîmî'ye Tesiri, Doçentlik Tezi (basılmamış), İstanbul 1967.

I. Bölüm'de, "Seyyid İmâdü'd-din Nesîmî'nin Hayatı" incelenerek kaynakların onun hayatı hakkında verdiği hükümlerin kesin kanaate varmaya elverişli olmadığı belirtilmiş, tezkirelerin Nesîmî hakkında verdiği bilgilerin çoğu yerde bir iki satırı geçmediği, bazı kaynaklarda ise sadece yazarın hislerinin yazıldığı söylenmiştir. Nesîmî'nin hayatı bazen kaynaklara, bazen eserine, bazen de rivayetlere başvurarak aydınlatılmıştır. H. Ayan, Nesîmî hakkında en eski kaynağın İbnü Hacer el-Askalânî'nin *Enba'ü'l-gumr fî Ebnâi'l-'umr* adlı eseri olduğunu belirterek, el-Askalânî'nin Fazlullah ve Nesîmî ile aynı yüzyılda yaşadığını, "*Fazlu'llah'ın hayatının oldukça mevsuk ve mazbut ise de Nesîmî'nin hayatının karanlıklar içinde olduğunu*" belirtir.

Daha sonra Ebûzer Ahmed b. Halebî'nin *Künûnü'z-zeheb*'i, Rıza Kulihan-Hidayet'in *Riyâzu'l-Arifin*'i, Hacı Mirza Hasan Hüseyinî Fesâî'nin *Fars-nâme-i Nâsırî*'si, Muhammed Ali et-Tebrizî'nin *Reyhatü'l-Edeb*'i ve Emîr Hüseyin'in *Mecâlisü'l-Uşşâk*'ında yer alan Nesîmî ile ilgili bilgileri nakleder. Çalışmanın ilerleyen satırlarında, Ali Şîr Nevâî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis*'te Nesîmî ile ilgili olarak verdiği bilgiler dikkatlere sunulmuş ve yine 16. yüzyılın önemli tezkirecilerinden olan Latîfi, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin Nesîmî hakkında verdikleri malumat değerlendirilmiştir. Burada Farsça kaynaklardan olan *Mecâlisü'l-Uşşâk*'ın verdiği bilgiler aktararak Mehmet Ali Aynî ve Fuat Köprülü'nün naklettiği bilgiler değerlendirilmiştir. Yazarın "Ön söz"de de belirttiği üzere Nesîmî Divanı'ndan bazı beyitler örneklenerek Âşık Çelebi'nin verdiği bilgiler doğrulanmış, bunlardan hareketle Nesîmî'nin 'Türkmen asıllı' olduğu hükmüne varılmıştır. Bu beyit şöyledir:

Arab nutkı tutulmuşdur dilünden

Seni kimdir diyen kim Türkmensen

H. Ayan, çalışmanın bu kısmında Nesîmî Divanı'ndaki şiiirlerden ve tezkirecilerin başka şairler hakkında verdiği bilgilerden hareketle, Nesîmî'nin derisi yüzülerek öldürülmesi ve bu olay üzerine oluşan rivayetleri değerlendirmiştir. Bu bölümün sonunda H. Ayan, Nesîmî'den bahseden kaynakları topluca değerlendirerek bunların ışığında, onun asıl adının İmâdü'd-din (Nesîmü'd-din) olduğunu, Türkmen soyundan geldiğini, Tebrizli olduğunu, nesebi bakımından doğru ve yüksek dereceli seyyidlerden olduğunu belirtir. Şiiirlerinde mısra mısra, beyit beyit vahdet-i vücudu işleyen şairin, yaklaşık kırk yaşlarında da öldüğünü kaydeder.

II. Bölüm'de, "Nesîmî'nin Edebî Kişiliği" işlenmiştir. H. Ayan, Nesîmî'nin hayatı ve edebî kişiliğinden bahseden kaynak ve incelemelerin onun hakkında alışımlı sözler kullanarak hükümler verdiğini, oysa şairin elde sağlam

bir eseri olmadan bu tarz hükümler vermenin hatalı olacağını belirtir. H. Ayan, klâsik Türk şiirinde kullanılan mazmunların yüzyıllar içinde giderek klişeleştiğini, ancak Nesîmî'den önce bu mazmunları Türk edebiyatında ustaca kullanarak onlara ruh katan ve canlılık veren bir başka şair olmadığını, bunların şiir diline lirik bir ifadeyle Nesîmî tarafından yerleştirildiğini belirtir.

Bu kısımda, Nesîmî'nin edebî kişiliği iki devrede ele alınmıştır. İyi bir tahsil gören Nesîmî'nin hayatındaki en önemli hadise, Fazlu'llâh Hurûfî ile buluşmasıdır. Fazlu'llâh'la buluşmadan önceki şiirlerinde Nesîmî'nin dilinin tutuk olduğu, duygularını ifade etmede güçlük çektiği, hatta mahlasını bile tam olarak tespit edemediği, bazen Hüseyinî, bazen Seyyid mahlasını kullandığı belirtilmektedir. Nesîmî Divanı'nda, hayatının birinci devresine ait 1 mesnevi, 40 gazel ve 50 tuyuğ tespit edilmiştir. Edebî kişiliğinin ikinci devresi Fazlu'llah'la buluşmasıdır. Bu andan itibaren Nesîmî'nin eskiden beri çözmeye çalıştığı sırlar, Fazlu'llah'ın kurup geliştirdiği Hurûfilik içinde birer birer açıklığa kavuşur. Batınî inanışlara zaten ilgi duyan şairin, Mevlânâ'nın tesirinde olduğu belirtilerek Anadolu'dan sosyal ve siyasî sebepler yüzünden Halep'e gittiği, orada mukadder akıbetine kavuştuğu kaydedilmiştir. Bu şartlarda büyük bir coşku içinde;

*Deryâ-yı muhît cûşa geldi
Kevn ile mekân hurûşa geldi*

*Sırr-ı ezel oldı âşkârâ
Ârif nice eylesün müdârâ*

söyleyişleriyle şair, âdeta “her şeyi kuşatan okyanus”un (Tanrı'nın) coştuğunu, bütün kâinâtın bu coşkudan neşet ettiğini ve bu vesile ile “Küntü kenzen”(Ol dedi ve oldu) sırrının artık âşikâr olduğunu, bu durumda âriflerin de sükûn içinde durmasının imkansızlaştığını söyler. Burada onun şiirlerinde “ezel meclisi”nin önemli bir yeri olduğu vurgulanmıştır. Nesîmî'nin Divanı'nda Hurûfilik'le ilgili beyitlere dikkat çekilen bu kısımda şiirlerinden örnekler verilmiştir. İlerleyen satırlarda divan edebiyatında kullanılan mazmunların Nesîmî tarafından klişeleştirildiği belirtilerek Gülşehrî, Kadı Burhaneddin ve Ahmedî ile kıyaslamalar yapılmış, Ahmedî'nin Anadolu sahasında, Nesîmî'nin ise Türk illerinin Azerbaycan sahasında yetişmiş iki büyük şair olduğu söylenmiştir. Nesîmî'nin “*şiirlerini vahdet-i vücud anlayışı içinde Hurûfilik'le örerak, Türk edebiyatına yerleştiren hatta bu yolda canını feda edebilen*” bir şair olduğu belirtilerek şiirlerinin içten ve samimi olduğu vurgulanmıştır. Ayan (2002:42)'de, “*Tezkirelerin verdiği bilgiler, onun dilini ve üslubunu tahlil ve tenkitten uzaktır.*” demektedir. Ayrıca Ayan (2002:42)'de, Nesîmî'nin dil ve üslûp özelliklerini incelerken örnek aldığı kaynaklar arasında, Prof. Dr. Hasibe Mazioğlu'nun,

Fuzûlî-Hâfız (İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma); Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın *Şeyhî Divanı'nı Tetkik* adlı eserlerini sayar ve "bazı hallerde bunları örnek ittihaz ederek Nesîmî'yi dil ve üslûp yönünden tahlil ettik" demektedir. Bunun için Nesîmî'nin "dil ve üslûbu içinde insan-Tanrı benzetişlerini, insan vücudunun hangi uzuvlarından istifade edilerek Tanrı aşkının dile getirildiği, bunların delâlet ettiği mânâ ve remizleri", bu uzuvların vasıfları ve Nesîmî'de bulunduğu karşılıklar ile onda uyandırdığı heyecan, Divan'dan yapılan örneklemelerle iki bölüm halinde dikkatlere sunulmuştur.

Bunlardan birincisi "Nesîmî'nin Şiirlerinde Mazmunlar"(s. 42-70) başlıktır. Bu başlık altında, Nesîmî'nin şiirlerinde sevgili (s.42-47), Nesîmî'nin şiirlerinde sevgilinin yüzü (s. 47-52), Nesîmî'nin şiirlerinde sevgilinin alnı (s. 52-53), Nesîmî'nin şiirlerinde sevgilinin gözü, kaş ve kirpiği (s. 53-58), Nesîmî'nin şiirlerinde sevgilinin dudağı, dişleri ve sözü (s. 58-61), Nesîmî'nin şiirlerinde sevgilinin saçı (s. 61-65), Nesîmî'nin şiirlerinde ben (s. 65-66), Nesîmî'nin şiirlerinde sevgilinin boyu (s. 66-67), Nesîmî'nin şiirlerinde bel (s. 68-70) başlıkları işlenmiş, her uzuvla ilgili zengin örnekler sunulmuş ve zaman zaman tahlile varan açıklamalar yapılmıştır.

İkinci başlık ise "Nesîmî'de Şiir Sanatları"dır (s. 71-76). Bu bölümde Ayan (2002:71)'de "Nesîmî'nin sanat anlayışını başka eserlerden anlayıp ortaya koyabileceğimiz bir kaynak yoktur" diyerek, "şairin sanatına ve sanat anlayışına ışık tutacak birkaç beyit seçtiğini" belirtse de seçilen örnekler daha fazladır. Ancak burada Nesîmî'nin şiirlerinde kullandığı bütün edebî sanatlar değil; "divan şairlerinin, şiirlerinde en çok kullandıkları edebî sanatlar: tenâsüp (mürâat-i nazîr), cinas, iştikak, ve tevriye" (hüsn-i ta'lil) sanatlarına örnekler verdiğini belirtmiştir. Çünkü Ayan (2002:71)'e göre "bu edebî sanatlar, sanatkârın sanat anlayışı ile ilgili hazinesini ortaya koymak için en uygun vasıtalar"dır." ve Nesîmî bu sanatları "yapmacıklığa asla kaçmadan şiirlerinde ustalıkla kullanmıştır."

Bu açıklamaların ardından Nesîmî Divanı'nın "Şekil Özellikleri" (s.76-85) incelenmiştir. Divan'da kullanılan vezinler, nazım şekillerine göre tasnif edilmektedir. Bu tasnife göre Divan'da; "3 mesnevi, 457 gazel, 4 müstezad, 1 murabba, 3 tercî-i bend, 315 tuyuğ, 4 beyit" olmak üzere toplam 790 nazım şekli tespit edilmiş ve bunların her birinin hangi vezinde ve kafiye yazıldığı iki ayrı tabloda gösterilmiştir. Bu tespitten hareketle Nesîmî'nin 790 adet manzumesini 20 farklı vezinle yazdığı, oysa aynı yüzyılda yaşayan Kadı Burhaneddin'in toplam 1457 manzumesinde 28 vezin kullandığı görülmektedir. Şiir sayısı bakımından Nesîmî'yi geride bıraktığı hâlde Kadı Burhaneddin'in vezin sayısı bakımından -12 adet rûbânin söylendiği 4 değişik rûbâi vezni istisna edilecek olursa- Nesîmî'yi geçemediği vurgulanmıştır. Ayrıca 15. yüzyıl şairlerinden

Şeyhî'nin 224 manzumesini 19, Ahmet Paşa'nın ise 546 manzumesini 18 farklı vezinle kaleme aldıkları da mukayeselerle ortaya konulmuştur.

III. Bölüm'de, "Seyyid Nesîmî'nin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Tesiri" (s. 89-104) üzerinde durulmuştur. Nesîmî'nin, İslâmî Türk edebiyatının kuruluşunu hızlandıran ve onu sanat gücüyle temellere oturtan özelliğiyle, daha gençliğinde çeşitli şairlere tesir ettiği ve kendisine de nazîreler yazıldığı belirtilmektedir. Nesîmî'nin Ahmed-i Dâ'î, Ahmedî, Kanberoğlu ve Şirâzî'ye nazireler yazdığı belirtilmektedir. Nesîmî'nin asıldığı yıl olan H.840/M.1436'da aşağıda matlâ verilen gazelinin Hassân, Şemsî, Zeynî, Şeyhoğlu, Rûmî, Fûrkatî, Harîmî, Ezherî, Nebî, Safî, İşkî ve Ömer b. Mezîd tarafından tanzir edildiği belirtilmiştir:

*Yanaram hicründen aha gözlerimden yaşlar
Fûrkatin derdi çıhardı yüreğimde başlar*

Bu gazele, daha sonra da Ahmet Paşa, Şeyh İbrahim Gülşenî, Remzî, Sürûrî-i Müderris, Necâtî, Ömrî, Revânî, Zâtî, Lâmiî, Bahârî Müderris, Fârsî'nin nazîre yazdığı belirtilmiştir. Ayan (2002:98)'de Nesîmî'nin Usûlî üzerinde de derin tesirinin olduğunu, hatta Usûlî'nin Divanı'nı Nesîmî'yi taklit ederek vücuda getirdiğini vurgulamıştır. Buna mesnet olarak da Latîfî Tezkiresi'ndeki Usûlî hakkındaki bilgileri göstermiştir.

Ayan (2002:99)'da Azerî Türk edebiyatının büyük siması Nesîmî'nin Fuzûlî üzerinde de tesirinin olduğunu, divanları karşılaştırılarak örneklerle açıklamıştır. Hatta aşağıda matlaları verilen birincisi Nesîmî'ye, ikincisi Fuzûlî'ye ait olan gazellerin hangisinin Nesîmî'ye, hangisinin Fuzûlî'ye ait olduğu bile fark edilemez demektir:

*Sen bana yâr ol ki gönlüm bir dahı yâr istemez
Gönlümün dil-dârı senden özge dildâr istemez*

*Teşne-i câm-ı visâlün âb-ı hayvân istemez
Mâ'il-i mûr-ı hatun mülk-i Süleymân istemez*

Klâsik Türk edebiyatının en güzel hitâbî gazellerinden biri hatta birincisi sayılan Nesîmî'nin:

*Nigârum dil-berüm yârum enîsüm mûnisüm cânum
Refîkum hem-demüm ömrüm revânum derde dermânum*

matlâlî gazelini, Kanûnî Sultan Süleyman (Muhibbî)'nin hemen aynı kelimelerle aşağıdaki şekilde tanzir ettiği belirtilmiştir:

*Celis-i halvetüm varum habîbüm mâh-ı tâbânım
Enîsüm mahremüm varum güzeller şâhı sultânım*

Bu bölümün sonunda, Nesîmî'nin daha sonraki yüzyıllarda tekke şairleri üzerinde de derin tesiri olduğu, kütüphanelerdeki sayısız mecmualar ve cönklerin bu tesiri açıkça gösterdiği kaydedilerek, bunun ayrı bir çalışmayı gerektirecek seviye bir araştırma olacağı vurgulanmıştır.

IV. Bölüm “Seyyid Nesîmî'nin Eserleri” bahsine ayrılmıştır. Bu bölümde sırasıyla Nesîmî'nin *Türkçe Divanı*, *Farsça Divanı* ve *Mukaddimetü'l-hakâyik* adlı eserleri tanıtılmıştır:

I. “**Türkçe Divanı**” (s.107-126) başlığı, üç alt başlıktan oluşmaktadır:

A. “Türkçe Divanı'nın Basmalarının durumu” (s.107-108) başlığında H. Ayan, Nesîmî Divanı'nın ilk defa 1260/1844'te, ikinci ve üçüncü baskısının 1286/1870'te, dördüncü baskısının 1298/1883'te, beşinci baskısının Selman Mümtaz Bey tarafından 1926'da, son olarak Azerbaycan İlimler akademisi neşriyatından olan Azerbaycan Edebiyatı Tarihi'nde Nesîmî maddesini yazan M. Kuluzade tarafından 1962 yılında neşredildiğini belirtir. Ayan (2002:107)'ye göre, bu basmalardan “*Türkiye hudutları içinde basılan ilk dört baskısı birinci baskıyı örnek almıştır.*” ve Selman Mümtaz Bey tarafından yapılan “*beşinci baskı ise baskıların en mükemmelidir.*”

B. “Nesîmî'nin Türkçe Divanı'nın El Yazmaları” (s.108-116).başlığında H. Ayan, Nesîmî Divanı'nın Türkiye Kütüphanelerinde ve dünyanın çeşitli kültür merkezlerindeki kitaplıklarda muhtelif nüshalarının bulunduğunu ancak hiçbirinin ne ebat ne de ihtiva ettikleri manzume bakımından birbirine uymadığını belirtir. H. Ayan bu yazma nüshaların bazılarının istinsah tarihlerinin belli olmadığını, bu sebeple tenkitli metin kurulurken istinsah tarihleri belli olanların öncelikle değerlendirmeye aldığını, istinsah tarihleri belli olmayan, Süleymaniye Kütüphanesi ve Tahran Millî Kütüphanesi'nde bulunan nüshaların taşıdığı özellikler bakımından metin kurulmasına aldığını belirtmiş ve nüsha tavsifleri ile kütüphane kayıtlarını vermiştir.

C. “Metin Kurulmasında Karşılaşılan Güçlükler” (s.116-118) başlığında H. Ayan, “*bir çok şairin Nesîmî adına şiir yazmayı sanat edindiğini*” belirterek, Divan'ın metnini kurarken bu çalışmanın sınırlarını çizdiğini belirtmiş, bu güçlükleri üç alt başlıkta incelemiştir:

a. Muhteva bakımından karşılaşılan güçlükler (s.116-117).

b. Nüsha farklarının fazlalığı bakımından karşılaşılan güçlükler (s.117-118).

c. İmlâ hususiyetleri bakımından karşılaşılan güçlükler (s. 118).

“Muhteva bakımından karşılaşılan güçlükler” başlığında H. Ayan, Nesîmî Divanı’ndan “3 mesnevi, 457 gazel, 4 müstezâd, 1 murabba, 3 tercî-i bend, 315 tuyuğ, 4 beyit”i seçtiğini belirtmektedir. Nesîmî Divanı’nda 892 gazel olduğunu, bunların içinde başka şairlerin şiirleri de olabileceğini, bazı cönklerde Kul Nesîmî mahlaslı şaire de rastlandığını, bunun ise çok uzun ve yorucu bir çalışma ile ayıklanabileceğini belirtmektedir.

“Nüsha farklarının fazlalığı bakımından karşılaşılan güçlükler” başlığında H. Ayan, Nesîmî Divanı’nın nüsha sayılarının çok fazla oluşu, el yazmalarının hiçbirinin aynı olmayışı, iki divanda da birbirinin aynı olan bir gazelin birbirinden çok farklı oluşu gibi problemlerden bahsetmiştir.

“İmlâ hususiyetleri bakımından karşılaşılan güçlükler” (s.118) başlığında ise H. Ayan, “*el yazmalarının hiçbirinin tek başına metin kurmaya sevk etmemiştir*” diyerek, el yazmaların “*istinsah edildiği bölgelerin hâkim Türk ağızlarının özelliklerini taşıdığını*” belirtmektedir.

Ç. “Metin Kurulmasına Esas Alınmış Nüshalar” (s.118-128) başlığında H. Ayan, Nesîmî Divanı’nın 10 nüshasının kısaltmalarını, kütüphane kayıtlarını ve bu nüshaların özelliklerini belirtmiştir.

II. “**Farsça Divanı**” (s. 126-128) başlığı altında H Ayan, *Divan*’daki manzumelerin sayılarını belirtmiş, tespit edilebilen nüshaları da kütüphane kayıtlarıyla birlikte vermiştir. H. Ayan bu eser üzerinde yazılmış bir makale bulunmadığını ve henüz akademik bir çalışmaya da konu edilmediğini belirterek esere dikkat çekmiştir. Ayan (2002:126)’ya göre “*bu eser bir araştırma konusu olacak kadar önemli*”dir. Nesîmî’nin *Farsça Divanı*’nda da Hurûfî inancını terennüm ettiğini, sayı bakımından bu şiirlerin Türkçe Divan’a göre az olduğunu, şekil bakımından ise Farsça Divan’da rübailere de rastlandığını, mesnevilerin ise Türkçe mesneviler gibi uzun olmadığını belirtmektedir. Ayan (2002:126)’ya göre “*Nesîmî Türkçe Divanı’nı olduğu gibi Farsça Divanı’nı da tamamlamak imkanı bulamamış, 32 harfli Fars alfabesinden yalnız 14’ü ile kafiyelenmiş şiirler yazabilmiştir.*” Buna rağmen bu Divan’ın Türkçe Divan’ı kadar çok okunduğu ve sevildiği kaydedilmektedir. Nesîmî’nin *Farsça Divanı*’nda “*3 mesnevi, 202 gazel, 2 terci-i bend, 1 müstezâd, 14 rübai, 2 kıt’a*” tespit edilmiş ve divanın nüshaları tanıtılmıştır.

III. “**Mukaddimetü’l-hakâyik**” (s. 128-141) başlığı iki alt başlıktan oluşmaktadır:

1.“Mukaddimetü'l-hakâyik'in konusu” (s.128-138).

2.“Mukaddimetü'l-hakâyik'in Nesîmî'ye aidiyeti” (s.138-141).

“Mukaddimetü'l-hakâyik'in konusu” alt başlığında, eserin özeti verilmiştir. H. Ayan, eserin Fâtiha'nın yedi ayetten ibaret olduğunu bildiren bir hadisle başladığını, Fâtiha'sız namazın sahih sayılmayacağına dair hadisle devam ettiğini, Hz. Ali'nin “Ben Bi'smi'llahin bâsinin noktasıyım dediğini” ve “Müslümanım diyenin” bunu böylece bilmesini istediğini belirtmektedir. Daha sonra “Mukaddimetü'l-hakâyik'te abdest, ezan, ikaamet, zekât, savm (oruç), hac, vâlideyne (ana babaya) ihsan etmek” gibi kavram ve ibareler incelenmiştir.

“Mukaddimetü'l-hakâyik'in Nesîmî'ye aidiyeti” alt başlığında, H. Ayan, Ali Alparslan'ın “*Câvidân-nâme'nin Nesîmî'ye Tesiri*” isimli doçentlik tezindeki, “*Türkçe mensur ve Hurûfîlik'ten bahseden bir eserinden bahs olunursa da Nesîmî'ye ait olduğu şüphelidir.*” şeklindeki hükmünün, Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Nesîmî, Usûlî, Ruhî, hayatı, sanatı, şiirleri* adlı eserine dayandığını belirtmektedir. Ancak Abdülbaki Gölpınarlı'nın on bir yıl sonra İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı makalede *Mukaddimetü'l-hakâyik* için “*Nesîmî'ye ait olarak tanınmaktadır*” şeklinde ibare bulunduğunu, yazarın bu eser hakkındaki fikrinin geçen on bir yıl zarfında değiştiğini belirtmektedir. Bu eserin müstensihler yanında kütüphane kayıtlarınca da Nesîmî'ye aidiyetinin doğrulandığı vurgulanmıştır. Bu eser için henüz, “*Nesîmî'nin değildir.*” diyecek bir vesikanın bulunmadığını, eserin muhtevasının incelenmesinden de anlaşılacağı üzere bu eserin Hurûfîliğe göre Kur'ân-ı Kerîm'i, hadisleri, İslâmî teklifleri ve te'vili gaye edinmiş bir eser olduğu belirtilmektedir. Eserin yazma nüshalarının dil bakımından 14. yüzyıl özelliği taşıdığı, üslûp itibarıyla tercüme bir eser olduğunu ileri sürmenin mümkün olabileceği vurgulanmıştır. Eserin 7 adet yazma nüshası tespit edilmiş ve bu nüshaların özellikleri tanıtılarak kütüphane kayıtları belirtilmiştir.

Bu bölüm sonunda **bibliyografya** verilmiştir. Seyyid Nesîmî Divanı'nın bibliyografyasında toplam 56 kaynak kullanılmıştır. Nesîmî'den bahseden önemli eserlerin Nesîmî hakkında verdikleri bilgiler, birinci el kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu kaynaklar, Nesîmî'den bahseden en eski kaynaktan başlamaktadır: Bu eser İbnü Hacer El-Askalânî'nin *Enbâ'ü'l-gumr fî Ebnâil Umr* adlı eseridir. Bu eseri Halebî'nin *Künûzü'z-zeheb*'i, Rıza Kulîhan Hidayet'in *Riyâzu'l-Ârifîn*'i, Fesâî'nin *Fars-nâme-i Nâsırî*'si, Tebrîzî'nin *Reyhânetü'l Edeb*'i, Emir Hüseyin'in *Mecâlisü'l- Uşşâk*'ı takip etmektedir. Daha sonra 16. yüzyılın önemli tezkirelerinden Latîfî'nin *Tezkire-i Latîfî*'si, Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-şuarâ*'sı, Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's- Şuarâ*'sındaki Nesîmî hakkındaki bilgiler verilmiştir. Ali Şir Nevâî'nin *Mecâlisü'n-*

Nefâis'inden ise Ali Aksar Hikmet tarafından 1945'te Tahran'da yayınlanan eserinden faydalanılmıştır. Bu bilgiler metin içinde değerlendirmelere tabi tutularak, nakil olan bilgiler belirlenmiştir.

H. Ayan'ın faydalandığı kaynaklar arasında 11 eser Türkiye dışında basılmış ya da yayınlanmıştır. Kaynakçada dikkati çeken bir diğer husus da, *Câmi'ü'n-nezâ'ir* ve *Mecma'u'n-nezâ'ir* gibi nazîre mecmualarının incelenerek, Nesîmî'nin şiirlerine yazılan nazîrelerin bazılarının tespit edilmiş olmasıdır. Bu amaçla Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan 2998 numaralı Mecmua ve Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi 443 numarada kayıtlı bulunan *Câmi'ü'l Meânî* adlı manzum mecmua incelenmiştir.

Kaynakçada basılmamış 3 mezuniyet tezi ve 1 doçentlik tezi mevcuttur. Mezuniyet tezlerinin ikisi doğrudan Nesîmî ve Divanı ile alakalı, Ali Alparslan tarafından hazırlanmış olan doçentlik tezi ise *Câvidanâme'nin Nesîmî'ye tesiri* konusundadır. Burada verilen bilgiler de metinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Nesîmî Divanı bibliyografyasında belirtilmediği halde, eserin inceleme kısımlarındaki dipnotta faydalanılan kaynaklar ise şunlardır.

Abdurrazzak b. Ahmed el-Kâşânî, *Letâifü'l-alâm fi istılahati's-sûfiyye* (Prof. Dr. A. Nihat Tarlan'ın Notlarından); *Câmi'ü'l Meânî*, Nur-ı Osmaniye Ktp., No: 443; Ferit Kam, *Vahdet-i Vücûd*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1331; Fethi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*; Nureddin Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî, *Risâletün fi't-tasavvufi ve ehlihi mezhebim* (Prof. Dr. A. Nihat Tarlan'ın Notlarından); Şeyh Mahmud Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*; *Tahran Üniveristesi Fihristi*.

V. bölüm Nesîmî'nin *Türkçe Divanı*'nın metnine ayrılmıştır. Metin kısmı 2 cilttir ve toplam 785 sayfadan oluşmaktadır. Metin, klâsik metin tenkidi usulüne uygun olarak hazırlanmıştır. Metnin kurulmasına esas alınan 10 nüsha tenkitli metne alınmıştır. Metinde geçen âyet ve hadisler orijinal imlâlarıyla ve Arap harfleriyle yazılmış olup, âyet ve hadis numaraları dipnotta belirtilmektedir. Metin kısmının sonunda şiirlerin nazım şekli ve numaraları belirtilerek mesnevi, gazel ve tercî-i bendlerin birinci beyitleri; murabba ve müstezatlarda dörtlüğün tamamı; tuyuğların ise birinci mısraları yazılarak metin *fihristi* çıkarılmıştır. Metin kısmındaki şiirlerin tamamı incelenmiş ve gözden kaçan bir husus tespit edilememiştir.

Sonuç ve Değerlendirme:

Hüseyin Ayan'ın bu çalışması, Nesîmî ile ilgili olmak üzere günümüze kadar yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Bu çalışmada Nesîmî'den bahseden

önemli kaynaklar görülmüş, incelemelerden elde edilen bilgiler değerlendirilerek “gerçeğe yakın bir hayat hikayesi” ortaya konulmuştur. Zaman zaman bu kaynakların verdiği bilgilerdeki hükümler, Nesîmî’nin kendi Divanı’ndan seçilen örneklerle desteklenmiş veya bilgilerin zayıflığı ortaya konulmuştur. İnceleme bölümü yer yer tahlile varan açıklamalar ihtiva etmektedir. Ayrıca Nesîmî’nin şiirlerinde geçen Sureler ve Ayetler belirlenmiş, gerekli görüldüğü noktalarda bu ayetler açıklanmıştır.

Bu çalışmanın amacı Nesîmî’nin *Türkçe Divanı* ile sınırlı olmakla birlikte, Nesîmî’nin *Farsça Divanı* da tanıtılmış, ihtiva ettiği manzume sayısı ile tespit edilebilen nüshalarının kütüphane kayıtları da bu bilgilere eklenmiştir.

Bu özellikleriyle incelediğimiz çalışma, Nesîmî’nin başka eserleri hakkında da aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Hüseyin Ayan’ın kendi ifadesiyle bu çalışmanın kendisini “çok yorduğu” ve uzun zamanlarını aldığı muhakkaktır. Büyük emek ve tecrübeler sonucunda vücuda getirilen bu eser, ciddî bir akademik zihniyet ve bakış açısı özelliği göstermekte ve bir kuyumcu titizliği ile hazırlandığına herkesi ikna edebilecek hüviyet arz etmektedir. Hüseyin Ayan, bu çalışma ile başka araştırmacılara da kapı araladığını, Nesîmî üzerinde yapılacak çalışmaların bitmediğini özellikle vurgulamış, belirtilen eserlerle ilgili başka çalışmaların yapılması için araştırmacılara tavsiyelerde bulunmuştur. Gerçekten de bu eser, yukarıda belirtilen özellikleriyle klâsik Türk edebiyatı araştırmaları yapanlar için hem teori hem de uygulama bakımından ufuk açıcudur ve özellikle disiplinler arası çalışmalar yapılması bakımından da teşvik ve tavsiyeler ihtiva etmektedir.

Hocamız Hüseyin Ayan’a uzun yıllarını vakfettiği ve şüphesiz çok büyük bir emek mahsulü olan bu eseri için minnet borçluyuz.